

„Ballada rémül a falban”

Lezsák Sándor: *Társai elmentek Megváltót nézni*

Kairosz Kiadó, 2015

„A barátok olyanok, mint a csillagok. Ha nem látjuk őket, akkor is tudjuk, hogy ott vannak.” Ilyenek a költők is. Lezsák Sándort költőként ismertem meg, s ha az utóbbi néhány évtizedben nem is olvastam tőle túl sok verset, annál inkább parlamenti felszólalást, interjút valamelyik éppen aktuális vészhelyzetről, pontosan tudtam, hogy „ott van”. Ott, ahol a költészet sugja az alaphangot.

Shelley szerint „A költők a világ el nem ismert törvényhozói”. Lezsák Sándornál az a ritka helyzet állt elő, hogy valóságos, elismert törvényhozó lett (a parlament alelnöke), költőként pedig most jelent meg válogatott verseskötete, adott tehát a lehetőség, hogy költőként is megismerjük. Mert olyanok az emberek, hogy a kettőt nehezen egyeztetik össze. Költő és politikus? Gyanús az ilyen figura manapság. Pedig a történelemben van példa elég, ha csak a magyar óriásokat tekintjük is, olyanok juthatnak eszünkbe, mint Zrínyi Miklós, Balassi Bálint, Petőfi Sándor, Mikszáth Kálmán, Ady Endre, Csoóri Sándor, Szócs Géza, Markó Béla. Van a költőknek olyan fajtája, akinek kevés a papír; kard, szószerk, parlamenti pulpitus szükséges a szavak erejének érvényesítésére. Vagy egyszerű tüntetés, túrni a gumibotot és a könnygázt.

Lezsák Sándor korosztályom költője, és másképp nézzük, akivel együtt indulunk, akkor is, ha az irodalmi élet fénycsóvái másokra irányulnak inkább. Őket nézzük, akik többnyire oldalfényben állnak. Szép, fergeteges, dolgos, izgalmas fiatalságot éltünk át együtt társainkkal, ami nem sok embernek adatott meg a törpe időkben – ahogy nemrég kicsúszott ez a jelző a tollam alól – és persze azóta sem.

1976–78 körül megjelent közöttünk, tétova, csetlő-botló irodalmárok között, és mindjárt lett elképzelésünk. Átadta nekünk azt a lendületet, világképet, változtatni akarást és merszet, amit ebből egyáltalán átadni lehet. És csodát éreztem, mert a bénák megmozdultak. Nincs ebben semmi túlzás, az ő személyiségének egyik legfőbb jellege az elementáris hatás, a szelidségében is mozgósításra való képesség, mellette nem lehetett sem unatkozni, sem sopánkodni. A tettekre való ösztönzés felkavart minket, a tudat, hogy a semmittevésből átlépünk a cselekvés izgalmas terepére, magával rántott.

Azóta eltelt pár emberöltő, a mai fiatalok ezt a hangulatot nem érthetik, ahhoz regény, film, vers, mindenképpen szépirodalom vagy zene, festmény szükséges, átérezni valamit a tehetetlenség méla undorából, amiben sokáig élnünk kellett. Hogy aztán a cselekvés öröme milyen megfontolásokat tett semmissé, félelmeket tett bátorsággá, noha a bátorságot mi nem éreztük, csak a feladatot – ezt is az átélők tudják felidézni.

A Fiatal Írók József Attila Körében találkoztunk, felforgató és merész elképzeléseinket fogalmazzuk viták között, elszántan. Például: tehessünk javaslatot a József Attila-díj odaítélésére mi is, hiszen mi vagyunk az érdekeltek, és akkor ez a díj még tényleg a fiatal írók elismerése volt. Büszkén jelentem, ő javasolt engem először a díjra 79-ben. Hogy ez mekkora képtelenség volt, bizonyítja, hogy csak 1995-ben, 16 évvel később kaptam meg. De azok már más idők voltak.

Előbb még sorra rendeztük meg tanácskozásainkat, Lezsák szervezte az akkor

még életveszélyesnek számító irodalmi esteket, melyek közül egyik legemlékeztesebb 1985. október 22-én volt. Antológia grafikai kiállítás és irodalmi est. A résztvevők nevét sorolom: Baka István, Csoóri Sándor, Tornai József, Nagy Gáspár, Serfőző Simon, Kovács István, Buda Ferenc, Szécsi Margit, Szervác József, Ratkó József, Aczél Géza, Tóth Erzsébet, Zalán Tibor, Veress Miklós. Pap Gábor művészettörténész, Tábori Aranka, Gulyás Géza, Gulyásné Gyöngyösi Gyöngyi, utóbbiak készítettek grafikákat a felsorolt költők ihletésére. A titkosszolgálati jelentések ötszázra saccolták a nézőtéren ülők számát. Hallhatták felvételtől ők is Illyés Gyula hangján az *Egy mondat a zsarnokságról*. Tanultak-e belőle valamit? Ma sem tudom. Hallhatták a fiatal Aczél Gézától: „Uraim! Ázsia szag van!” Ratkó József sem kertelt: „Mégis: hogyha szülni már egy ringyó sem akad: hónom alatt költöm ki a fiacskáimat.” Még most is megfagy a vér az ereimben, ha arra gondolok, hogy ülhettem ott a színpadon, ekkora provokáció közepette. Mert persze az ünneplés akkor provokáció volt. De a titkos szolgák csak füleltek, nem volt engedélyezve nekik rendbontás. Pár héttel az est után Lezsák Sándort felmentették munkaköréből.

Erről a nem mindennapi eseményről, harminc év múlva, tavaly készített nagyszerű dokumentumfilmet *A vers ereje – Kádár félelme* címmel Balogh László és Agócs Sándor. Gondolom, idén, az ötvenhatos forradalom hatvanadik évfordulóján lesz alkalom levetíteni néhányszor.

Mire nagy nehezen elértük, hogy a hivatalosok vegyék le nevünk elől a fiatal jelzőt, talán már nem is voltunk annyira fiatalok. Ma már nem tudom, miért zavart annyira, nem tudtuk még, milyen nagy érték a fiatalság. Azóta azt is megtudtam, hogy vannak nagyon öreg fiatalok, és olyanok is, akik örökké a fiatalság szellemét sugározzák. Lezsák most megjelent kötetéből nem a pátosz sugárzik, hanem a mindent átható groteszk léthelyzet és valami

belülről sugárzó mosoly. Történhet bármi, igazunk van. A vagányság nála nemcsak bohócos nagyotmondásról – ami végül is feladás – szólt, hanem az életről. A mindent felülíró önbizalomról. És tetteivel bizonyította, hogy lehet dolgozni is, nemcsak a sínek alá feküdni. Reggelig sorolhatnám, amit elért társaival: A LEGENDÁS lakiteleki sátor – ahol a Rendszerváltás alapjait rakták le – helyén létrehozta a Lakiteleki Népfőiskolát, ahol soha nincs megállás, rendezvények, konferenciák, nyári egyetemek, filmfesztiválok zajlanak. A nagyszabású Hungarikum-projekt fáradhatatlan munkásaként, a Mindszenty-bizottság elnökeként látom hirtelen, és jön hozzá a rengeteg aprómunka, amit csak ő tudna elsorolni. Ki ne felejtsem az Antológia Kiadót és fáradhatatlan vezetőjét, Agócs Sándort, ami ha jól tudom, az *Üdvözet* antológiáról kapta nevét: Csajka Gábor Cyprian, Csordás Gábor, Lezsák Sándor, Parti Nagy Lajos, Szervác József, Tóth Erzsébet érezte úgy akkor, 1986-ban, hogy együvé tartoznak. El sem lehet képzelni ennyire más alkatú lírikusokat, és mégis együtt akartak megjelenni, a közös ihlet és sors okán. A hazugság, a tabuk, az országos tespedés ellen szólt ki-ki a maga lelki és poétikai alkata szerint. Azok a társak elmentek, valóban. Ketten már meghaltak: Csajka Gábor és Szervác József; Csordás és Parti Nagy most a másik térfélen játszik, az ellen az országgyűlés ellen lázad, ahol Lezsák az alelnök. Én verset írok inkább, csak ott politizálok, és mindenhol, ahol lehet. Mert ne legyenek kétségeink, a politika alól senki nem vonhatja ki magát. Lezsák akkori barátairól írt verse, az *Üdvözet* idézi emlékünket, fiatalságunkat, őrzi azt az időt, ami már talán csak a szívünk mélyén létezik.

A *Madárúton* antológiában olvastam először, negyvenöt fiatal költőt engedélyezett összegereblyézni a hatalom. Vasy Géza és Kormos István válogatott, s mire a könyv megjelent, Kormos István meghalt. A könyv elején az ő verse fénylett.

Kormos István

Utánunk

*Utánunk igazabbak jönnek.
Hazugság máltai lovagjai,
színlelés bohóchuháiba-bújtak,
eszméktől örök nyavalyatörősek,
az ingujjból pikkászt varázsolók,
s velük a búzaföld-dézsmláló varjak,
végül a rókák is kivesznek.
Jöhetsz, aranykor, mi már nem leszünk.
Fényhomlokú fiúkkal s nevető-
kező-lábú lányokkal elgyere!
Ők szavak első jelentését mondják,
és rendbe raknak mindent majd utánunk.*

Mondhattuk-e a szavak első jelentését?
Mondhatta-e Lezsák Sándor? Nézzük az
antológiában megjelent (és a mostani kö-
tetben is szereplő) első Lezsák verset:

Csendélet

*Az Öregember ebédet főz
A pecsétes papírt a polcra teszi
Az Öregember ünneplő ruhát tisztít
A szekrénybe teszi
Az öregember vasal hófehér inget
A papírt az asztalra teszi*

*Az öregember a kútnál megáll
Estére kihúzza a vizet
Az öregember húzza a vizet
Hogy koporsója tiszta legyen.*

Gondolkodom: mi lehet azon a papíron, ami a polcra, a szekrénybe, majd újra az asztalra kerül. Nem szabadulok a lírai pillanatkép ereje alól. A napokban olvasott Oravecz Imre-verseskötetben találok ilyen kegyetlenségig pontos, mégis meghitt létsűrítményeket, számvetéseket, mint ebben a korai Lezsák-versben. Nincs kétség: Lezsák nem csak amolyan „írogató ember” volt. Költő lett, és az is maradt. Benne maradt a költészet idejében, ahol nem évszámok mérik az időt. Az idő szűnik meg a költészetben, az idő, ami az em-

ber életében múlik, és arra kényszerít, hogy végül a koporsónkról gondoskodjunk. Ennél a döbbenetnél – hogy meg kell halni, időnk letelik, de előbb még szükséges a „Drága nagymama mellett virrasztani” – talán nincs nagyobb létélmény. A szenvedés, a szerelem is eltöri mellette. Persze a „normális” élet cselekvésekkel telik, életmunkával, és nincs idő a halállal foglalkozni. Szerencsére – tegyük hozzá, mi lenne belőlünk, ha csupa halálon elmélkedő költő ülne a földeken, és keresgélnek a szavakat, mint táplálékát a vészna ujjú maki?

Lezsák szereti verseibe emelni életrajzának tényeit, születési és lakhelyei adatait, sőt kifejezetten dokumentaristának nevezhető verseket is ír. Nagyszerű példája ennek *A kimondhatóság határáig könnyelmű helyszínrajz az LS-49/1030 – íróasztal és környéke/1. jézésű aktához* című vers, mely nem más, mint nevezett költő íróasztalán található papír alapú könyvek, levelek, folyóiratok, feljegyzések – és egyéb tárgyak. Például „1 Szatmár típusú rádió, 12 fotó (Pócs Péter plakáttervei), 1 fekvő bronzkutya, 14 ismeretlen eredetű kő és kavics, 1 pakli magyar kártya, 1 hegyező” – és így tovább. Így tovább, három és fél normál méretű könyvoldalon. Ebből is verset írt a költő, aligha azért, hogy az őt figyelőknek könnyebb dolguk legyen. Bár, ki tudja. Lezsákban nagy a groteszk helyzetekre való érzékenység, enélkül talán abban a korban levegőt venni sem tudott volna.

Kevés költő van, kinek első versei is ennyire érvényesek, szíven ütőek maradtak. Jó kontraszt a mostanában formálódó költészethez. Mintha napjainkban másféle érzékenység alakulna – a szív érzékenysége elavult már, gondolom, amikor olvasom a sok-sok tudományos verset. Szigorúan antropológiai vagy orvosi, olykor radiológiai, vagy más szakterületi pontossággal ábrázolják – nem a világot – a költőt, aki ír, és így akarja eltávolítani magától az érzéseket. Nem bízik a „lírában”, érzéseiben, látomásaiban, a földre akarja kényszeríteni még a madarakat is. Ezek

a próbálkozások engem erre emlékeztetnek. A tudomány persze beszívárog a költészetbe így is, úgy is, mert ott van a felnőtt ember zsigereiben, de a költő a gyermeket őrzi inkább.

A gyermeket, akinek első élménye édesanyján kívül az öregember, az öregasszony. „A néni arca imakönyvben margaréta, / öleli hideg holddudvara: fehér haj / és csipkegallér. Mintha ibolyakék / paplannon járna, a háttér csúszik / télbe, nyárba: KÉREK TEJET, FRISS / KENYERET, HOLLANAP PATIKÁBA MEGYEK.” Aztán elindul a városba száműzött öregasszony, kísérletet tesz egyedül is lemenni az utcára, de akitől az életet vették el, amikor megfosztották falujától, sokáig készülődik, sok a veszély a városban. Lezsák verseiben ezt a váltást szinte apokaliptikusnak érezzük, mert valójában „a fészkből kizuhant város”-ban élünk mi is, zuhanásunk ez az élet, míg „az Öregasszony keresi a templomot”. Ki keresi még a templomot? Az öregasszonyon kívül? Én még láttam gyerekkoromban ünneplőbe öltözött öregeket a templomba menni. De az mintha már egy másik világ volna. Balladába költöztek Lezsák verseiben ezek az öregek. De előbb még újra és újra megjeleníti őket a költő, nem tudom eleget idézni: „Ezt a napot is elfelejtem, / így jön a tél. / A szép öregasszony arca / száradó diólevél.” A *Mint a madarak* című versben pedig: „és a kép közepén a szép Öregasszony / talán a Nagymama, született Forgách Zsuzsanna, / mint egy soha le nem jegyzett, / elfelejtett ballada, / kezét úgy viszi, olyan féltve, / mintha zsi bongó homlokomnak őrizné / a gyógyító simogatást”.

A költő, ha gyermek is, felnő aztán. Komoly, nehéz útjai vannak. Sokunknak ismerős várótermekről számol be: „Mata-dor szagában romlik a zsúfolt Váróterem, / Európa történik így, / a levert arcok tá-

nyéraknáin / évszázadok kocsonyás homálya penészedik.” „...a Váróterem csöndes, újra csöndes, elúgtak történetei”. A költő utazásai nem múlhatnak el, már otthon is tudja: „fehér túfogak rágják finoman Európa országait, / és vonul a csönd, indigóra nehezedünk, / kifelé másol az ablakrács / a külvilág velünk együtt sötétedik”.

Csak néhány a verseskötetben sorjázó telitalálatokból:

„Kölnis a kastély, a pincéből / ezrével jönnek a mézes egerek”; „Ballada rémül a falban, / Hervay Gizella hagyhatta itt”; „Mint úszó jéghegy a tengerben, / olvadok én is az életben. // Olvadok én is látszólag, / hátamon medvék táncolnak.”

Utoljára hagytam kedvencemet, itt a költői sugallat olyan sűrítésre képes, hogy egy új ethoszt teremt meg – vagy egy régit éleszt újja, mert nagyon nagy szükségünk van rá.

A szénagyűjtő

*Másutt nem voltunk,
máshol nem éltünk,
azért hisszük,
hogy ez a legjobb,
és köszönéskor
az Istenével áldott.*

Amikor próbáljuk felfogni, mi is történik, miközben nézzük a rettenetes vitakozós, acsarkodós, ordító „szakértőket” a tévében, akik azt hiszik magukról, hogy értenek valamihez, csukjuk le nyugodtan a tévét. Olvassunk egy verset legalább minden este. Például a *Szilencium* címűt Lezsák Sándortól:

*Anyám virraszt, nyugtalan,
régen írtál kisfiam.
Édesanyám, vers vagyok,
tiltanak az anyagok.*

Tóth Erzsébet

TÓTH ERZSÉBET (1951) költő. Hat verseskötete és egy-egy esszé-kötete, kisregénye és kispróza-gyűjteménye jelent meg. Utóbbi kötete: *Hidegbéke* (2013).